

Het belang van kunst en creatief denken in de 21e eeuw

JEROEN LUTTERS
(ARTEZ)

In het hedendaagse onderwijs gaat het niet alleen om logisch denken, maar ook om de ontwikkeling van andere ‘creatieve’ manieren van denken. Daar is nu nog weinig aandacht voor. In het artikel wordt uitgelegd welke manieren van denken dit zijn, waarom ze belangrijk zijn en hoe deze ‘creatieve’ denkkracht ontwikkeld kan worden.

Onderwijs bereidt kinderen voor op een toekomstige samenleving waarin zij hun weg moeten vinden. De 20e eeuw was de eeuw waarin het formele rationele denken zijn hoogtijdagen beleefde. De universiteit werd het belangrijkste instituut, de hoogleraar een belangrijk rolmodel. Het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs werden gaandeweg de algemene basis voor het bereiken van dit doel. Denken is natuurlijk nog steeds een belangrijk menselijk vermogen, maar inmiddels zijn wij ons gewaargeworden dat dit denken aanzienlijk verder kan rijken dan de formele logica. Sterker nog, als wij onze opvatting over denken beperken tot deze beperkte vorm van redeneren, dreigen we in een fuik terecht te komen die verder staat van de werkelijkheid dan menig werk in fictie.

Anders denken

De 21e eeuw laat wat dat betreft een belangrijke kentering zien. In plaats van het formele rationele denken wint het informele creatieve denken⁷¹ aan terrein. Overall in de samenleving, in het bedrijfsleven, in de politiek en in het onderwijs, beginnen mensen te ontdekken dat het uitsluitend leren redeneren binnen vastgelegde kaders niet de oplossingen biedt die we nodig hebben. Waar we behoefte aan hebben, is aan mensen die creatief kunnen denken; die nieuwe oplossingen bedenken voor problemen in een wereld die elke dag verandert. Voor deze mensen is plotseling niet meer de universiteit het belangrijkste instituut, maar de kunstacademie. De kunstenaar wordt het rolmodel in plaats van de hoogleraar. Het gebruiken van je fantasie wordt misschien de enige manier om niet in een fuik terecht te komen.

Dit heeft belangrijke gevolgen voor het voortgezet onderwijs van de toekomst, waar de creatieve vakken een belangrijkere rol kunnen gaan krijgen dan voorheen het geval was. Sterker nog, in een 21e-eeuwse vorm van onderwijs, verdienen ze een centrale plek in het curriculum. Maar daar houdt het niet bij op. De kunstvakken blijven ook niet meer beperkt tot een ambachtelijke, historische of theoretische activiteit, maar de kunstvakken worden vooral een exercitie in het ontwikkelen van een andere manier van denken – een artistieke

71 Lutters, J. (2013). *University 21: creativiteit als noodzaak*. Zwolle: Christelijke Hogeschool Windesheim.

KINDEREN DIE FANTASEREN, DIE OUT OF THE BOX DENKEN, DIE SNEL NIEUWE 'TALen' ONTWIKKELEN, DIE ONBEGRIJPelijke VERBINDINGEN LEGGEN, KRIJGEN DAARBIJ STEEDS MEER WAARDERING.

creatieve manier van denken – die voor alle vakgebieden van cruciaal belang is. Deze manier van denken onderscheidt zich wezenlijk van een formeel logische manier van denken.

In de uitgave *Meesterschap in de 21e eeuw*⁷² hebben we in eerste aanzet al beschreven wat deze creatief informele manier van denken behelst en hoe die zich onderscheidt van de gebruikelijke vormen van denken. Ik heb daarbij drie begrippen geïntroduceerd die we wel kennen in de informele cultuur, maar nog nauwelijks de waardering verdienen die ze nodig hebben in de formele schoolcultuur. Typerend voor deze manier van denken zijn de kernbegrippen: abductief denken, aleatorisch denken en serendipiteit. Abductiviteit betreft het denken in vermoedens, van groot belang in de kunsten, en duidelijk anders dan de gemiddelde wiskundeles waar het deductieve denken wordt getraind, of de aardrijkskundeles waar het inductieve denken aan bod komt. Het betreft het denken in mogelijkheden in plaats van bewijzen.

Aleatorisch denken en serendipiteit betreffen het toeval. Aleatorisch denken is een begrip dat afkomstig is van musici als John Cage en heeft betrekking op het toelaten en gebruikmaken van, en inspelen op het toeval. Serendipiteit gaat nog een stap verder, en stelt de verrassing boven de geplande uitkomst. Het is het fenomeen dat je op weg naar het ene het andere ontmoet, dat van grotere waarde blijkt te zijn dan waar je naar op weg was. Deze manier van denken vraagt een grote mate van associatief vermogen en ontvankelijkheid voor nieuwe gedachtenstroom. In feite vraagt het om het vermogen te 'surfen' in het brein.

Het onderwijs dat belang hecht aan deze informeel creatieve vorm van denken spreekt kinderen aan in andere kwaliteiten, waardoor ook andere kinderen met een sterker ontwikkelde rechterhersenhelft⁷³, ineens op de voorgrond kunnen treden. Waar eerst de kinderen die gedisciplineerd konden denken op de hoogste treden van het podium kwamen te staan, wordt deze plek nu ook haalbaar voor de creatieve dromers.⁷⁴ Kinderen die fantaseren, die out of the box denken, die snel nieuwe 'talen' ontwikkelen, die onbegrijpelijke verbindingen leggen, krijgen daarbij steeds meer waardering. Het zijn immers deze kinderen die nieuw tegen bestaande vraagstukken kunnen en durven aankijken; die van 'scratch on' opnieuw durven te ontwerpen. Zij zijn de uitvinders die later komen met een oplossing voor een klimaatprobleem, nieuwe financiële systemen bedenken, en andere onderwijsvormen het licht doen zien.

In het verlengde hiervan winnen ook de creatieve vakken, en de daarbij betrok-

72 *Meesterschap in de 21e eeuw* (2014). Lectorale rede & interviews met meesters in de kunsten, uitgave ArtEZ lectoraat kunst- en cultuureducatie.

73 De opdeling in een rechter- en linkerhersenhelft is binnen de neurologie nog steeds discutabel; ik gebruik daarom het liefst "rechter hersenhelft" als een metafoor voor een talig systeem waar de verbeelding een belangrijke rol speelt en dat wellicht ergens in de hersenen kan worden gealloceerd.

74 De onderzoeksresultaten van het ontwerpgericht onderzoeksproject D21 (slotcongres 23 maart 2016) uitgevoerd door het lectoraat didactiek en inhoud van de kunstvakken (Hogeschool Windesheim) laten bijvoorbeeld zien hoe een aantal scholen in het primaire onderwijs steeds meer belang hecht aan een creatieve vorm van denken.

ken docenten, in het voortgezet onderwijs aan belang. Beeldende kunst, muziek, theater en dans leggen de nadruk op het ontwikkelen van een andere creërende manier van omgaan met de werkelijkheid om je heen. De tekenles kan daarmee een cruciale rol gaan vervullen in de schoolorganisatie van morgen. De tekenleerling als designer kan een spil in het team van morgen worden, die op non-conformistische wijze fundamenteel nieuwe antwoorden durft te geven. Hij loopt niet mee op de gebruikelijke, platgetreden paden maar gaat, schetsend, op zoek naar het avontuur. Hij is een inspiratiebron voor de toekomstige jonge creatieve ondernemer, de artistieke denker, het zelscheppende individu, en als zodanig leading voor iedere school met een vernieuwend elan.

Creatief schoolprofiel

De ontwikkelingen in het onderwijs bieden nieuwe kansen voor het ontwikkelen van een eigentijds creatief schoolprofiel. Belangrijk in dit verband is het onlangs aangenomen advies voor wijziging van de opzet van CKV. Deze vakvernieuwing biedt veel nieuwe kansen om een creatief-artistieke manier van denken een nieuwe plek toe te kennen in het onderwijs. De nieuwe procesbenadering van verkennen, verbreden, verdiepen en verbinden heeft sterke overeenkomsten met de benadering van Art Based Learning.⁷⁵ Door deze benadering kan de leerling zijn creatief-artistieke manier van denken, broodnodig in de samenleving van vandaag, verder uitwerken; iets dat hem van pas zal komen in zijn studie, werk en leven. Immers, de 21e eeuw is de eeuw van de creativiteit in plaats van de rationaliteit, en de ontwikkeling van de creativiteit zal een van de belangrijkste competenties worden.

CKV, met vakken als Art Based Learning⁷⁶ en Research Based Art, geleid door artist-educators, kan daarmee een van de belangrijkste vakken in het hele curriculum zijn. Waar eertijds theologie, en later filosofie, als bindmiddel werden gebruikt in het denken, kunnen nu kunst en design een centrale rol gaan vervullen. De creatieve vakken gaan in de toekomst meer en meer hun stempel drukken op alle andere vakken. Het vak rekenen ontwikkelt zich tot creatief rekenen en het vak schrijven tot creatief schrijven. De formele logische manier van denken wordt een hulpmiddel bij een informele creatieve vorm van denken. Kinderen die dit van jongs af aan leren, hebben een duidelijk voordeel. De betekenis voor de eigen persoonlijke ontwikkeling is evident, maar ook het belang voor de economische en de politieke ontwikkeling van Europa is niet te onderschatten.

⁷⁵ De Art Based Learning (ABL)-methodiek is ontwikkeld door dr. Jeroen Lutters (2012) en neemt kunst als kennisbron voor prangende levensvragen. Deze kunst kan bestaan uit schilderijen, beelden, maar ook boeken, films of ander kunstuitingen. <http://www.cultuurprofielcholen.nl/sites/default/files/cultuurprofelcholen/ArtikelArtBasedLearning.pdf>

⁷⁶ *In de schaduw van het kunstwerk* (2013) over Art Based Learning. Uitgeverij Garant, Apeldoorn en *Sprekende objecten* (2014) benaderd als teaching objects. Uitgave van ArtEZ press.